

Analyzing the Three Dimensions of Non-verbal Communication in 'Orfi Shirazi's Poetry

Tahereh Moosazadeh Ahagh¹

PhD Candidate, Department of Persian language and literature, Gorgan
Branch, Islamic Azad University, Gorgan, Iran

Safa Taslimi(Responsible author²)

Associate Professor, Department of Persian Language and Literature, Gorgan
Branch, Islamic Azad University, Gorgan, Iran

Hassanali Abbaspour

Assistant Professor, Department of Persian Language and Literature, Gorgan
Branch, Islamic Azad University, Gorgan, Iran

Mandana Alimi

Assistant Professor, Department of Persian Language and Literature, Gorgan
Branch, Islamic Azad University, Gorgan, Iran

Date received:1403/12/9 Date accepted:1404/2/31

Abstract

Non-verbal communication is one of the ways to create communication between people. In this type of communication, despite the fact that the element of speech is not involved in the transmission of the message, sometimes the extent and depth of its effect is much greater than verbal communication. The important issue is the application of this method of message transmission, especially the transmission of moral and educational values among writers and poets. 'Orfi Shirazi, a poet of the 10th century of Hejri, is one of the famous and literati who paid special attention to the use of non-verbal communication in his

¹. Moosazadeh148@gmail.com

²Taslimi@iau.ac.ir

sonnets. Based on this, the aim of the present study is to investigate the nature and root of 'Orfi Shirazi purpose of using non-verbal communication in his sonnets. The main question of the current research is: "What is the most important customary goal of using non-verbal communication in his lyric poetry?" The hypothesis of the research is an emphasis on the fact that 'Orfi Shirazi has consciously used non-verbal communication in his sonnets in order to achieve two big and main goals. The findings of this research, by using the descriptive-analytical method and library sources, showed that firstly, the examples of sign language in 'Orfi Shirazi poetry are: 1. body movements and gestures, 2. eye contact, and 3. facial expressions and movements, and secondly, the conscious use of non-verbal communication with the main target the lyrical themes have been transferred.

Keywords: Ethics, Non-verbal communication, Education, 'Orfi Shirazi, Sonnet.

Analyzing the Three Dimensions of Non-verbal Communication in 'Orfi Shirazi's Poetry

۱. Introduction

Literary figures and writers have benefited greatly from the method of non-verbal communication in order to convey their intended concepts and meanings, including educational, lyrical, mystical, etc. concepts. Urfi Shirazi, one of the famous Persian poets, has also benefited from non-verbal communication in his ghazals. Maulana Muhammad ibn Khwaja Zeyn al-Din Shirazi, nicknamed Jamal al-Din and pen name Urfi, is one of the famous poets and poets of the ۱۰th century AH in Shiraz. Urfi was born in Shiraz in (۹۲۳ AH) and had complete mastery in calligraphy, music, and poetry. One of the non-verbal elements in Urfi-Shirazi ghazals is facial expressions and gestures, including: crying, laughing, sticking out the tongue, and other eye movements. Among the organs, the eyes are very effective in conveying emotions, and the expressions of the eyes, eyebrows, and face convey many concepts. Therefore, with brief explanations about body language and non-verbal communication, most of the 'Orfi Shirazi ghazals are full of descriptions of body position and body language, which directly and indirectly have significantly contributed to the better, deeper and more literary transmission of the various concepts and feelings of the characters and the creation of rhetorical and aesthetic capacities for storytelling and literary permanence. Therefore, the aim of the present study is to provide a reasoned and convincing answer to the question: "What are the most important examples of non-verbal communication in 'Orfi Shirazi

ghazals?" In this study, an attempt is made to answer the main question in a descriptive-analytical manner: what concepts do the non-verbal themes used in 'Orfi Shirazi ghazals contain?

۲. Methodology

This study, using a descriptive-analytical method and utilizing library resources, attempts to examine and provide a reasoned response to the main objective of the research, namely non-verbal communication and the application of transmitting moral and educational messages in 'Orfi Shirazi ghazals.

۳. Findings

'Orfi Shirazi poetry recreated the themes and contents of the past in its own way, and since it sought a foreign and modern meaning, it interpreted and interpreted various images and themes in diverse and complex ways, and for this reason, linguistic and semantic elegance and non-normativity reached its peak during this period. The use of compact and additional combinations in conventional poetry was frequent, and such combinations in the field of innovation and imagination are considered a special stylistic highlight in his poetry.

In response to the main research question: What are the main examples of non-verbal communication in Shirazi's conventional ghazals? It should be said that 'Orfi Shirazi songs have used the non-verbal capacities of body language, using movements and gestures specific to the face and eye behavior, head and face, face, hands and feet, waist, love, symbols and some attributes specific to them to convey meaning and depict emotional space. These results show that non-verbal communication in 'Orfi Shirazi songs is reflected by describing concepts such as: behavioral characteristics, addressing the external parts of the body, and the function of non-verbal communication of body language in 'Orfi Shirazi songs is no less important and function of linguistic communication. Among all non-verbal communication in 'Orfi Shirazi songs, the main examples of non-verbal communication are: ۱- body movements and gestures 2- eye contact and ۳- facial movements and expressions.

۴. Conclusion

In terms of style, 'Orfi Shirazi ghazals fall within the scope of the Indian style; however, he cannot be considered a poet who is completely and completely Indian in style. He was more influenced by the Iraqi style in his ghazals and used its themes and content. He is one of the poets who abandoned the themes and speech of his predecessors and started a new path. In fact, the trend of "new

speech" or the trend known as the Indian style has been firmly established since the beginning, and among the predecessors of the Safavid era, he is the most successful poet who formalized this method in such a way that he can be considered one of the inventors of the new style. Sensualism, the method of equation, and far-fetched similes, which are characteristics of the Indian style, are highly frequent in his ghazals, and other characteristics include the use of repeated rhymes in a ghazal, long lines, the brevity of the verses, and the avoidance of rare meters in secular ghazals. Nonverbal messages in 'Orfi Shirazi ghazals are signs for character creation and character identification, character introduction, interpersonal relationships, psychological situations, proof, time, and their specific culture. One of the nonverbal elements in 'Orfi Shirazi ghazals is facial expressions and gestures, including crying, laughing, sticking out the tongue, and other eye movements. Among the organs, the eyes are very effective in conveying emotions, and the expressions of the eyes, eyebrows, and face convey many concepts. Nonverbal romantic relationships in 'Orfi Shirazi ghazals are established based on the status and power of the beloved and the lover, the type of ghazal, and the choice of narrative and non-narrative expression styles, and the intentions of the parties. The nonverbal communication of the beloved is sensory and visual. The broad approach of 'Orfi Shirazi to the depiction of gestures and behavioral signs can attract the audience's attention and create grounds for rethinking nonverbal actions; utilizing the meanings and concepts of nonverbal actions to display cultural and social roots; The realistic portrayal of characters and the depiction of the quality of nonverbal communication lead to the transmission of emotional space.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

واکاوی مصادیق سه گانه ارتباطات غیرکلامی در غزلیات عرفی شیرازی

طاهره موسی زاده اهل

دانشجوی دکتری ادبیات فارسی، واحد گرگان، دانشگاه آزاد اسلامی، گرگان، ایران

صفا تسلیمی (نویسنده مسئول)

دانشیار گروه زبان و ادبیات فارسی، واحد گرگان، دانشگاه آزاد اسلامی، گرگان، ایران

حسنعلی عباسپور

استادیار گروه ادبیات فارسی، واحد گرگان، دانشگاه آزاد اسلامی ایران

ماندانا عظیمی

استادیار گروه ادبیات فارسی، واحد آزادشهر، دانشگاه آزاد اسلامی، آزادشهر، ایران

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۱۲/۹ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۲/۳۱

چکیده

ارتباط غیرکلامی یکی از راه‌های ایجاد ارتباط در بین انسان‌ها است. در این نوع ارتباط، به رغم آنکه عنصر کلام دخالتی در انتقال پیام ندارد اما بعضاً میزان و عمق اثرگذاری آن بسیار بیشتر از ارتباط کلامی است. مسأله مهم کاربرد این شیوه از انتقال پیام به ویژه در جهت انتقال ارزش‌های اخلاقی و تربیتی در میان ادیبان و شعراست. عرفی شیرازی، شاعر قرن دهم هجری، از جمله مشاهیر و ادبایی است که در غزلیات خود به کاربرد ارتباط غیرکلامی توجهی ویژه داشته است. بر این اساس، هدف پژوهش حاضر، بررسی ماهیت و کنه هدف عرفی شیرازی از کاربرد ارتباط غیرکلامی در غزلیات خو می‌باشد. سوال اصلی پژوهش حاضر عبارت است از: «مهمترین مصادیق ارتباطات غیرکلامی در غزلیات عرفی شیرازی کدامند؟» فرضیه پژوهش تأکیدی است بر این موضوع که قسمت مهمی از غم موجود در غزلیات عرفی شیرازی، غم عشق است که عرفی در غزلیات خود، با استفاده از ارتباطات غیرکلامی بدان توجه نموده است. یافته‌های پژوهش با استفاده از روش توصیفی - تحلیلی و منابع کتابخانه‌ای نشان داد اولاً مصادیق زبان‌علامات در غزلیات عرفی شیرازی عبارتند از: ۱ حرکات و اشارات بدن ۲- ارتباط چشمی و ۳- حرکات و حالات چهره و ثانیاً کاربرد آگاهانه ارتباط غیرکلامی با عمده هدف انتقال مضامین غنایی صورت پذیرفته است.

واژگان کلیدی: اخلاق، ارتباط غیرکلامی، تربیت، عرفی شیرازی، غزل.

۱- مقدمه

امروزه ارتباطات و قواعد و قوانین آن بر تمام امور زندگی جاری و حاکم است. سخن گفتن و کلام از راه‌های اصلی ایجاد ارتباط میان انسان‌هاست. چه بسا افراد در تعاملات ارتباطی خود از راه‌هایی غیر از کلام و سخن با دیگران بهره برده و راه ارتباط غیرکلامی را برای انتقال پیام برمی‌گزینند. به‌چنین روشی در انتقال پیام، ارتباط غیرکلامی گفته می‌شود. بنابراین «ارتباط غیرکلامی به تماس چشمی، حالات بدنی و زبان تن و حرکات چهره و به‌طورکلی هر پیام و معنایی گفته می‌شود که فرد از طریق بدن یا آهنگ صدا ابراز می‌کند» (محسنیان‌راد، ۱۳۹۹: ۳۱). دانش ارتباط غیرکلامی، به افراد کمک می‌کند تا در ارسال، دریافت، خواندن و تفسیر پیام‌های غیرکلامی توانمند شوند. به بیانی دیگر، فقدان آگاهی از دانش ارتباط غیرکلامی سبب می‌گردد تا فرد نتواند پیام‌های دیگران را به‌خوبی دریافت کند و پیام‌های مناسب و مطلوب به دیگران بفرستد. «برخی از صاحب‌نظران اعتقاد دارند که پیام‌های غیرکلامی صرفاً شقوق استفاده از زبان نیستند، بلکه به منزله نظامی ارتباطی، در مقایسه با زبان، خصوصیات بسیار متفاوتی دارند» (لیتل‌جان، ۱۳۹۹: ۷). نکته حائز اهمیت در برقراری ارتباطات غیرکلامی، نحوه و کیفیت انتقال پیام است به نحوی که بتوان با بهره‌گیری از توانمندی‌های زبانی، ادبی، ذوق و قریحه به نحوی جامع، پیام مورد نظر را مخاطبان ارائه نمود. این موضوع مهم، در میان آثار ادبی نویسندگان و شاعران، ملموس‌تر و جهت تأثیرگذاری بیشتر بر مخاطبان همواره مورد توجه بوده است.

۱-۱- بیان مسأله

همانگونه که در فوق بدان اشاره شد، ادبا و نویسندگان در راه انتقال مفاهیم و معانی مورد نظر خود اعم از مفاهیم تعلیمی، غنایی و عرفانی و... از شیوه ارتباط غیرکلامی بهره فراوان برده‌اند. عرفی شیرازی، یکی از شاعران مشهور پارسی زبان نیز از ارتباطات غیرکلامی در غزلیات خود بهره برده است. مولانا محمدبن خواجه زین‌الدین شیرازی ملقب به جمال‌الدین و متخلص به عرفی از مشاهیر و شعرای قرن دهم هجری قمری در شیراز است. عرفی در سال (۹۲۳ ه. ق) در شیراز، به دنیا آمد و در خوش‌نویسی، موسیقی و شعر، تسلط کامل داشت. جمال‌الدین دو مثنوی به نام‌های «مجمع‌الابکار» و «فرهاد و شیرین» و رساله‌ای به نثر درباره تصوف به نام «نفسیه» نیز نگاشته است» (شفیعی‌کدکنی، ۱۴۰۰: ۹۲). یکی از عناصر غیرکلامی در غزلیات عرفی شیرازی حرکات و حالت چهره شامل: گریه، خنده، زبان

گرفتن و سایر حرکات چشم می‌باشد. در میان اندام‌ها، چشم‌ها در انتقال احساسات بسیار مؤثرند و حالت‌های چشم و ابرو و صورت، بسیاری از مفاهیم را منتقل می‌کنند. لذا با توضیحات مختصر در باره زبان بدن و ارتباطات غیرکلامی، بیشتر غزل‌های عرفی شیرازی، سرشار از توصیف موقعیت بدنی و زبان بدن است که مستقیم و غیرمستقیم به انتقال هر چه بهتر، عمیق‌تر و ادبی‌تر مفاهیم و احساسات مختلف شخصیت‌ها و ایجاد ظرفیت‌های بلاغی و زیباشناختی برای داستان‌پردازی و ماندگاری ادبی کمک قابل توجهی کرده است. لذا هدف پژوهش حاضر، ارائه پاسخی مستدل و متقن بدین سوال است که: «مهمترین مصادیق ارتباطات غیرکلامی در غزلیات عرفی شیرازی کدامند؟» در این پژوهش تلاش می‌شود تا به شیوه توصیفی - تحلیلی به سوال اصلی پاسخ داده شود که مضامین غیرکلامی مورد استفاده در غزلیات عرفی شیرازی، چه مفاهیمی را در بردارند؟

۱-۲- اهمیت و ضرورت انجام تحقیق

انتقال پیام در بین انسان‌ها به‌طور معمول از طریق ارتباط و پیام صورت می‌گیرد و ارتباط غیرکلامی را می‌توان زبان رفتار، حال، احساس، عواطف و هیجانات نامید. در اهمیت ارتباط غیرکلامی بایستی اذعان داشت پنهان و آشکار کردن نشانه‌های غیرکلامی بسیار دشوارتر از نشانه‌های کلامی است. نشانه‌های غیرکلامی گاه آن قدر می‌توانند قوی باشند که حتی پیام‌های کلامی را تحت نفوذ خود قرار دهند. لذا تحقیق در باره فرایند ارتباط غیرکلامی، به ویژه در متون ادبیات غنایی انگشت شمار است. از تعداد پژوهش‌های اندکی که در این خصوص به نگارش درآمده است، نپرداختن به ارتباط غیرکلامی در غزل‌های عرفی شیرازی، که آینه فرهنگ و سنن و بازتاب باورها، افکار، اخلاق و زیبایی‌شناختی است، جای خالی پژوهش حاضر را آشکار می‌سازد.

۱-۳- پیشینه تحقیق

در زمینه موضوع پژوهش حاضر که شامل بررسی مصادیق ارتباط غیرکلامی در غزلیات عرفی شیرازی است، تحقیقی صورت نگرفته است. البته نویسندگان و فرهیخته‌گان بسیاری، از زوایای مختلف آثار مختلف عرفی شیرازی را بررسی کرده‌اند، ولی این بررسی‌ها بیشتر به‌صورت ریشه‌یابی و پیشینه‌بعضی

از اشعار، عرفان و... انجام شده است. با اینحال برخی از مهمترین پژوهش‌های صورت گرفته که نحوی که با موضوع پژوهش مرتبط است، در ذیل به اجمال بررسی خواهند شد:

- عبدالله پور و همکاران (۱۴۰۲) در مقاله‌ای با عنوان: «تحلیل معناشناختی روابط غیرکلامی در غزل‌های سنایی» به این نتایج دست یافتند که اگرچه باب سخن و گفتگو با معشوق زیباروی در تاریخ ادبیات فارسی عموماً بسته است، اما روابط غیرکلامی با معشوق عتاب آلود قلندر در دیوان سنایی اغلب رفتاری و شناختی است. به این ترتیب این نتیجه حاصل شده است که روابط غیرکلامی در غزل‌های عاشقانه مبتنی بر روابط تصویری و حسی است و هر چه به سمت غزل قلندرانه پیش می‌رویم روابط انتزاعی‌تر و شناختی‌تر خواهد بود.

- پارسایی و عباسی (۱۴۰۲) در مقاله‌ای با عنوان: «بررسی و تحلیل ارتباطات غیر کلامی در شعر احمد مطر» به این نتیجه دست یافتند که احمد مطردر کاربرد ارتباطات غیر کلامی از نام آواها، زبان بدن، حرکات دست و صورت، دارایی‌ها و شرایط زمانه برای رسایی مقصود و در نهایت فضا بخشی در شعر خود به خوبی مدد جسته است.

- آزادی و همکاران (۱۴۰۱) در پژوهشی با عنوان: «نشانه‌شناسی عناصر ارتباطات غیر کلامی در رمان‌های منزل بورقیه از ایناس العباسی و شب ناسور اثر ابراهیم حسن بیگی» به این نتیجه دست یافتند که ایناس العباسی در ۵۳ مورد از عناصر ارتباطات غیر کلامی بهره برده است که بیشتر بیانگر مضامینی مانند غم و اندوه و... است. در مقابل در رمان حسن بیگی ۱۲۰ مورد ارتباط غیر کلامی به چشم می‌خورد که مفاهیمی مانند اضطراب و دلهره و... را به مخاطب انتقال می‌دهد. در رمان هردو نویسنده، عناصر پیرازبان بیشترین کاربرد را در انتقال پیام داشته است؛ همچنین بیشترین کارکرد مورد استفاده آن‌ها، کارکرد جاننشینی و پس از آن تکمیلی است. سایر کارکردها نیز در رمان‌ها بازتابی نداشته‌اند.

- داس زرین و همکاران (۱۴۰۲) در پژوهشی با عنوان: «فرایند ارتباطات غیرکلامی در مرثی خاقانی» به این نتیجه دست یافتند که فرایندهای ارتباطی غیرکلامی در مرثی خاقانی در شاخه‌های اصلی اندامی (۲۷٪)، محیطی (۲۳٪)، چهره (۲۰٪)، حرکتی (۱۸٪) و موسیقایی (۱۲٪) و اغلب متأثر از باورهای عامیانه و فرهنگی و اسطوره‌ای، سنت‌های ادبی و نیز نیازهای روحی و روانی انسان است. پیوند بین ارتباطات غیرکلامی با متن شعر به روش‌های تأکید (۵۰٪)، تکمیل (۳۰٪) و جایگزینی (۲۰٪)

صورت گرفته است که موجب تقویت بار عاطفی، جاننداری تصاویر شعری، تازگی و پویایی زبانی و نیز تأکید و تشخیص لحن غنایی مرثیه‌های خاقانی شده است.

-اولادی قادیکلایی و پارسایی (۱۴۰۰) در پژوهشی با عنوان: «تحلیل ارتباطات غیرکلامی در منظومه غنایی خسرو و شیرین» به این نتیجه دست یافتند که ظامی با استفاده از کارکردهای غیرکلامی زبان علامات، زبان عمل و زبان اشیاء در این منظومه فضای دراماتیک ایجاد کرده است که از میان این فرایندهای ارتباطی، «حرکات و اشارات اندام» و «ارتباطات چشمی»، نقش بسزایی در جریان انتقال مفاهیم و پیام‌ها ایفا می‌کنند.

-محمدنژادعالی زمینی و همکاران (۱۳۹۹)، با تحلیل مقایسه‌ای «ارتباط غیرکلامی در شعر کلاسیک فارسی و عربی؛ مطالعه موردی: تحلیل زبان نگاه»، چنین بیان داشتند که کاربرد زبان در فرایند ارتباط، زبان نگاه یا ارتباط چشمی، همواره اهمیت فوق‌العاده‌ای داشته است. هر وقت نگاه بر تخت «سخن» نشسته است، پیام را حکیمانه رسانده و ضمن آن‌که در برگیرنده یک زبان رمزی و اشارتی نیز بوده است.

۴-۱- روش تحقیق

پژوهش حاضر با استفاده از روش توصیفی تحلیلی و بهره‌گیری از منابع کتابخانه‌ای سعی در بررسی و ارائه پاسخی مستدل به هدف اصلی پژوهش یعنی ارتباطات غیرکلامی و کاربست انتقال پیام‌های اخلاقی و تربیتی در غزلیات عرفی شیرازی دارد.

۵-۱- چارچوب مفهومی، ارتباط غیرکلامی

ارتباط غیرکلامی یعنی کلیه پیام‌هایی که افراد علاوه بر خود کلام، آنها را نیز مبادله نمایند، بنابراین، هر پیامی که به کمک ابزاری غیر از کلمات برای طرف مقابل ارسال می‌شود، یک پیام غیرکلامی است و دانشی که مجموعه پیام‌های غیرکلامی و شیوه ارسال و نحوه تأثیر آنها بر مخاطب را بررسی و تحلیل می‌کند، دانش ارتباط غیرکلامی نامیده می‌شود» (فرهنگی، ۱۴۰۲: ۱۴). تجربه ارتباط کلامی و غیرکلامی با توجه به فرهنگ بسیار کهن ایران و پیشینه تاریخی جامعه ایران، دیرینه می‌باشد. با توجه به محتوای غنی متون فارسی، می‌توان انتظار داشت که دریافت پیام با کدها و رمزهای قراردادی، تنوع بسیار زیادی به وجود آورده است. یک اثر، هنری درحوزه ارتباطات انسانی است. «هنرمند رمزی را چه به صورت کلماتی در شعر، تصاویری در یک پوستر یا صحنه‌ها و صداهایی در یک فیلم و غیره خلق می‌کند. او از

عناصر و ساختاری برای مجموعه کدها، محتوا و نحوه ارائه پیام خود استفاده می‌کند و در واقع ترتیبی می‌دهد که دریافت کننده این مجموعه، نمادهای قراردادی شناخته شده را در کنار نمادهای تازه قرار گرفته به نحوی دریافت کند که معنی مورد نظر او در ذهن گیرنده متجلی شود» (همان: ۱۷).

کاربرد حرکات غیرکلامی و درک آن در قلمرو ادبیات فرهنگ‌های مختلف متفاوت است. این امر به عللی بستگی دارد از جمله: پشتوانه ایدئولوژیک افراد و نیز بافتی که حرکت در آن انجام می‌پذیرد و بر بنیاد شم زبانی تجزیه و تحلیل می‌شود. همین مسئله سبب می‌شود یک نشانه و حرکت غیرکلامی در جوامع گوناگون معانی مختلفی را به ذهن خواننده منتقل کند. یکی از تفاوت‌های بنیادینی که میان علایم زبان بدن در زندگی روزمره و در آثار ادبی وجود دارد این است که «بر خلاف آن چه در ارتباطات انسان‌ها در زندگی واقعی رخ می‌دهد و زبان بدن می‌تواند تقویت کننده رفتارهای کلامی و زبانی گوینده باشد» (پیز، ۱۴۰۲: ۱۶۰). رفتار غیرکلامی در ادبیات بیشتر به عنوان یک نشانه یا دال، مدلول‌های بسیاری را در بردارد و در مواردی این امکان وجود دارد که حرکت اندامی گفتار شخصیت را در شرایطی خاص نقض کند. به طور کلی، بر اساس نظریات اندیشمندان علم ارتباطات رفتارهای غیرکلامی، کاملاً آموختنی و اکتشافی هستند و انسان‌ها در هر مرحله از سن خود می‌توانند این آموزش را ببینند و میزان نفوذ تأثیرگذاری خویش در دیگران را کنترل کنند، آن را افزایش دهند و از آن بهره ببرند (ریچموند، ۱۴۰۱: ۷۲-۷۳).

۲- بحث و بررسی؛ مصادیق و مؤلفه‌های ارتباط غیرکلامی در غزلیات عرفی شیرازی

مصادیق و مؤلفه‌های ارتباط غیرکلامی در غزلیات عرفی شیرازی عبارتند از: ۱- حرکات و اشارات بدن

۲- ارتباط چشمی

۳- حرکات و حالات چهره.

۲-۱- حرکات و اشارات بدن

۲-۱-۱- حرکات و حالات دست

ارتباط غیرکلامی دست می‌تواند جانشین حرکات و احساساتی باشد که عرفی شیرازی از آن بهره برده است. عرفی در ۱۳۸ غزل از غزلیات خود از حرکات و نشانه‌های دست استفاده نموده که در ذیل به آنها اشاره می‌شود.

۲-۱-۱-۱-۱-۲ دست شستن

در اشعار و متون ادبی برای افزایش جذابیت متن‌ها و شعرها از کنایه استفاده می‌شود که باعث گیرایی سخن و متون می‌شود. در واقع منظور خودشان را به صورت غیر مستقیم یا لحن ملایمی بیان می‌کنند. اصطلاح «دست شستن از کاری» به این معنا است که از انجام آن کار ناامید شده است و دیگر نمی‌خواهد آن را انجام دهد و به اصطلاح از آن کار دست شسته است. عرفی شیرازی از واژه «دست شستن» به عنوان کارکردهای ارتباط غیرکلامی در غزلیات خود استفاده نموده است و می‌گوید:

گر سلیمانی است و گر موری که در معنی گداست هر که دست از آبرو شست او لب نانی شکست

شید صوفی طالبان کعبه را گمراه کرد نو مسلمانی درآمد فوج ایمانی شکست

(عرفی شیرازی، ۱۳۷۸: ۱۱۶)

شاعر بیان می‌دارد وقتی اصطلاح دست شستن به کار می‌رود منظور و مراد ناتمام ماندن آن کار و بی نتیجه بودن آن است که همراه با ناامیدی و سلب مسئولیت می‌باشد و براین باور است که سلیمان و گدا هم باشی و جامه زرق و برق دار صوفیان را بر تن داشته باشی، هنگامی که پای آبرو در میان باشد، ایمان خود را ازدست خواهی داد.

۲-۱-۱-۲ دست بر کمر زدن

یکی دیگر از نشانه‌های دست، «دست به کمر زدن» می‌باشد که نشانه احساس برتری و احساس محق بودن فرد و کبر و غرور است:

عشق از طلب صحبت رضوان بود آزاد زهد است که دست هوشش در کمر اوست

(همان: ۱۱۸)

عرفی نیز دست به کمر گذاشتن را نشانه برتری داشتن به کسی یا چیزی دانسته و آن را ناشایست می‌داند، همچنین این حرکت را نشانه بی ادبی و بی احترامی نسبت به دیگران می‌داند.

۲-۱-۱-۳- دست بر دامن زدن

دست بر دامن کسی زدن در معنی «متوسل شدن و از او یاری خواستن است». عرفی شیرازی در غزلیات خود بارها از این واژه ارتباط غیرکلامی بهره جسته است:

ساغر ز دست مردم آزاده چون کشیم لبریز گشته ایم ز خون، باده چون کشیم
ما مرد دستگیر کسی نیستیم، لیک دامن ز دست مردم آزاده چون کشیم
عرفی بهشت نسیه و بزم وصال نقد دست از عنان دولت آزاده چون کشیم

(همان: ۴۹۹)

عرفی در هنگام پریشان حالی خود به مردمان نااهل و آلوده و افسارگسیخته، توصیه می کند همواره دست به دامن پروردگار و پاکیزه نهادی بزنند و دست یاری به سوی او دراز کنند و به خدا متوسل شوند تا بتوانند خودشان را از منجلاب گرفتاری نجات دهند.

۲-۱-۲- نشانه های حرکت پا

نشانه های حرکتی پا، یکی دیگر از نشانه های ارتباط غیرکلامی زبان بدن در غزلیات عرفی شیرازی است که در چندین غزل مورد بررسی قرار گرفت.

۲-۱-۲-۱- نشستن و سر نهادن روی پا

سر بر پا نهادن، نشانه کارکرد غیرکلامی تعظیم کردن است و نشستن بر روی پا دیگری، رسیدن به آرامش زیاد، دست یافتن به مالی بزرگ، همراه شدن همیشگی با معشوق و در نهایت شادمانی و رضایت است. عرفی شیرازی در غزلیات خود از این واژه استفاده نموده و می نویسد:

چون خرامد در دلم جان، هم چو آب زندگی سر نهد در پای سرو قامت دلجوی او

(عرفی شیرازی، ۱۳۷۸: ۵۳۹)

فرصتم نیست که در پای تو جان افشانم بس که می آیدم از دیدن بالای تو خوش
دل عرفی خبر از ناخوشیش نیست که نیست پایدار تو خوش و پای تمنای تو خوش

(همان: ۳۸۵)

به این که کعبه نمایان شود ز پا منشین که نیم گام جدایی هزار فرسنگ است

(همان: ۶۷)

شاعر، سر نهادن بر روی پای معشوق سرو قامت خود را نوعی تعظیم و احترام می‌داند و معتقد است نشستن بر روی پای معشوق نهایت رضایت و شادمانی را ارمغان می‌آورد و بالعکس پس از دیدن معشوق نباید از پای نشست، زیرا در این صورت هزاران فرسنگ از معشوق فاصله خواهید گرفت.

۲-۱-۲- پای کوبی

پای کوبی کردن در ارتباط غیرکلامی غزلیات عرفی شیرازی، نوعی دست‌افشانی کردن است. لذا شاعر بیان می‌دارد:

دل به دست و پای کوبان از حرم بگریختم وین سیه قنبدیل را از خاک دیر آویختم
مایه دیریم، عرفی، عشوه ای در کعبه هم مدتی پارنج ها از پرده می انگیختم
(همان: ۴۴۷)

در راه وفا کوشش و نازان سوی مستی تا سر نرود جنبش پا را نشناسیم
(همان: ۴۵۲)

با ساز و نوا باش و بین تا چه سرودم ای آن که سنان پای زن نعره دف توست
(همان: ۱۲۰)

عرفی دست‌افشانی و پای کوبی کردن در زبان بدن را تا دست‌یابی به معشوق خود دنبال می‌کند و آن را رابطه‌ای بین انسان‌ها و نیروی حقیقی معشوق می‌داند، که انسان را از توجه به زمان و مشکلاتش دور می‌سازد.

۲-۱-۳- پای فشردن

دهخدا، پای فشردن، یا پافشاری کردن را «نشانه ایستادگی و پایداری کردن می‌داند. ابوالقاسم فردوسی در شاهنامه خود واژه پای فشردن را از کارکردهای ارتباط غیرکلامی می‌داند و معتقد بود که این واژه نشانه جنگ آوری، خشم و آماده شدن برای جنگ است و بیشتر در هنگام دیدن رستم به افراسیاب به این واژه تکیه می‌نماید» (فردوسی، ۱۴۰۲: ۳۴۸). عرفی شیرازی نیز در غزلیات خود از این واژه استفاده نموده و می‌نویسد:

پای بر یأس فشردم، غم امید گذشت که گمان داشت که این درد دوابی دارد
عرفی از مهد فلک زود نکردی امید این قیامی است که افشردن پایی دارد
(عرفی شیرازی، ۱۳۷۸: ۲۳۰)

تو پای کعبه ای آماده کن که در هر گام هزار خضر به راه سراغ می‌روید

(همان: ۲۶۲)

عرفی معتقد است هر انسانی برای رسیدن به معشوق باید امید را در دل خود زنده نماید و در برابر یاس و ناامیدی ایستادگی و پافشاری کند تا به سر منزل مقصود برسد و آن را داروی درد و درمان ناامیدان می‌داند.

۲-۲-۲- ارتباط چشمی

کارکردهای غیرکلامی ارتباط چشمی در غزلیات عرفی شیرازی می‌تواند به جادویی بودن چشم، عشوهِ گری، خشم و غضب و غم و غصه چشم اشاره نمود.

۲-۲-۱- سحر و جادو

جادو یا سحر، یکی از واژه‌های ارتباط غیرکلامی نشانه‌های تأثیرپذیری چشم در غزلیات عرفی شیرازی به کار رفته است:

ساحری کز آستین افشاند افسون ادب آتش اعجاز میرد، غمزه جادوی تست

(عرفی شیرازی، ۱۳۷۸: ۱۱۲)

فلک نظر به که دارد که نیش غمزه او هزار ناوک جادوفکن فروریزد

(همان: ۲۴۹)

مستم دگر این بیخودی از بوی که دارم دیوانگی از غمزه جادوی که دارم

(همان: ۵۰۸)

عرفی، سحر و جادویی بودن چشم معشوق را موجب تأثیر خارق‌العاده بر روی قلب و عقل عاشق می‌داند که او را دیوانه وار به سمت خود می‌کشاند و از خود بی‌خود می‌نماید.

۲-۲-۲- عشوهِ گری

عرفی شیرازی در ارتباط غیرکلامی تأثیرپذیری چشم به واژه عشوهِ گری در چندین غزل اشاره نمود و می‌گوید:

جا که مست و غمزه زن، آن عشوهِ آئین می‌رود دل می‌چکد، جان می‌دهد، سر می‌برد، دین

می‌رود

(همان: ۳۴۴)

دینم به عشوه ای رفت، باز آمدن مبادش ناموس هم عنان یافت، بر دودمان
مبارک

(همان: ۴۲۰)

خوش با دل جمع آمدی، نازان به حسن خویشتن از عشوه گویا هر طرف، دل ها پریشان کرده
ای

(همان: ۵۵۲)

دل بلبیل به هر بادی هزاران راز می فهمد نینداری که ناز و عشوه گل می کند کاری

(همان: ۴۶۱)

شاعر بر این باور است که معشوق با عشوه گری و حرکات چشم و ابرو، جان و دل، عقل و دین عاشق
را به تسخیر خود در می آورد و او را شیفته و سرگشته خود نموده و دل هایشان را پریشان و افسرده می کند.

۲-۲-۳- خشم و غضب

شامل ابرو گره کردن یا چین ابرو و ناگشادگی و اشاره ابرو می شود که عرفی شیرازی در کل غزلیات خود
در ۳ بیت از این واژه ارتباط غیرکلامی استفاده کرده است و معتقد است:

ما روی گرم را، دل و جان وقف کرده ایم این تحفه پیش ابروی نکشاده چون کشیم

(عرفی شیرازی، ۱۳۷۸: ۴۹۹)

خوش ساعتی که می کرد، منعم ز گریه، محرم گردش به چین ابرو، منع از نصیحت من

(همان: ۵۲۴)

تا به خون ریزیم اشارت ها نمود ابروی او میل خون ریزی خود فهمیدم از هر موی او

(همان: ۵۳۹)

عرفی معتقد است تنگدل، غمناک و محزون گشتن چشم معشوق در اثر چین و چروک ابرو، همه ناگفته-های عشق را به عاشق می فهماند و عاشق دست از افعال نابکار خود می کشد و دل و جان خود را وقف معشوق می نماید.

۲-۲-۴- غم و غصه

غم و غصه، یکی دیگر از مضامین ارتباط غیرکلامی تاثیرپذیری چشم به کار رفته در غزلیات عرفی-شیرازی است که به عناوین مختلف در غزلیات شاعر جلوه نموده است.

الف) چشمه خون

گاهی اوقات عروق خونی موجود در چشم، دچار آسیب دیدگی و پارگی می شود. در نتیجه لکه خون در سفیدی چشم نمود پیدا می کند و طشتی از خون مشاهده می گردد. عرفی شیرازی از این واژه غیرکلامی در برخی از غزلها بهره جسته است و می نویسد:

احباب گلفشان به لب جویبار و من خونم ز دیده جوشد و بر طرف جو چکد

(همان: ۲۰۱)

به یادم هرگز آن نخل قد موزون نمی آید که از هر دیده ام صد چشمه خون بیرون نمی آید

(همان: ۲۵۹)

خوش دل بدانم ار بچکد خون دل ز چشم دل خون خویش می خورد، از دیده خون چکد

دل نیست این درد فشان است و خون چکان دردی ز درد جوشد و خونی ز خون چکد

عرفی نگویمت بچکان خون دل ز چشم گر ننگ صبر نیست بهل تا برون چکد

(عرفی شیرازی، ۱۳۷۸: ۳۲۲)

عرفی معتقد است از غم و اندوه درد و ناله های سهمگین فراق و دوری عاشق، سیل و جویباری از خون از چشمانش سرازیر می شود و دیدگانش همانند صد چشمه خون می گردد و تا اعماق وجودش جریان می یابد.

ب) چشم تر

دهخدا، چشم تر را به چشمی که گریان است» معنی نموده است (دهخدا، ۱۳۸۸: ۲۶۷). عرفی شیرازی از این واژه ارتباط غیرکلامی در تاثیرپذیری چشم می گوید:

گر نخل وفا بر ندهد چشم تری هست تا ریشه در آب است امید ثمری هست
(همان: ۱۲۷)

تا کی از گریه توان منع دو چشم تر خویش بعد از این ما و خجالت به نصیحت گر خویش
(همان: ۳۹۸)

شاعر چشم تر معشوق از رسانیدن راحتی بعد از محنت و چشانیدن محنت در عقب راحتی که موجب خوف و رجا است اشاره می نماید و از شدت ترس و خوف است که نمی تواند مانع اشک ریختن از چشمان خود گردد.

ج) آب چشم

آب چشم، نیز هم سویی با چشم تر دارد و کنایه از چشم گریان و خیس است. آب چشم نیز واژه ای است که در غزلیات عرفی شیرازی با آن برخورد نمودیم و شاعر از این واژه ارتباط غیرکلامی در نشانه تاثیرپذیری چشم بهره برده است:

کیست تا گوید به شیرین کز هوای جلوه ات آب چشم کوهکن داخل به جوی شیری شد
(همان: ۳۰۳)

شاعر از فراق و دوری فرهاد کوهکن نسبت به معشوقش (شیرین) از واژه غیرکلامی «آب چشم» استفاده نمود که اشک چشم فرهاد در شیر مخلوط گشته و به شیرین رسیده است تا از این طریق دوری و جدایی را به شیرین اثبات نماید.

د) چشم عشاق

حالتی است از چشم عاشق، که با بر هم زدن آن در دلربائی و عشوه گری استفاده می گردد. عرفی شیرازی از چشم عشاق در ارتباط غیرکلامی تاثیرپذیری چشم می نویسد:

به جوش عشق بنازم که از شکاف دلم به جای قطره خون درد و داغ می ریزد

(عرفی شیرازی، ۱۳۷۸: ۲۵۱)

شاعر بیان می دارد که چشم عاشق از عدم التفات است که از لوازم استغناست و به مردمی و دلنوازی ای که از لوازم مستی است تعبیر می شود و از عشقی که نسبت به معشوق دارد می بالد و افتخار می کند.

۲-۳- حرکات و حالات چهره

چهره، «نخستین جایگاه نشان دهنده وضعیت عاطفی افراد است و در روابط غیرکلامی میان فردی و اجتماعی نقش به سزایی را ایفا می کند» (فرهنگی، ۱۴۰۲: ۲۷) زیرا می توان بازخوردهای شخصی و اجتماعی کلام و پیامدهای پیرامون را در حالت های چهره جستجو کرد. در واقع چهره پس از سخن گفتن، مهم ترین منبع اطلاعاتی افراد است. به طور کلی در چهره انسان، شش هیجان مختلف و اساسی به روشنی تجلی می کند که شامل: خشم، ترس، شادی، غم، تعجب و تنفر. «یافته های روان شناسان نشان می دهد که ارتباط میان تجارب هیجانی و حالات چهره، ارتباطی واقعی و بسیار اساسی است» (اثباتی، ۱۳۸۹: ۸۳). در این صورت، حرکات و حالات چهره، به عنوان مهم ترین جنبه از زبان بدن در غزلیات عرفی شیرازی نمایان می شود که در ذیل به آنها اشاره خواهد شد.

۲-۳-۱- ظاهر و زیبایی چهره

ظاهر و زیبایی چهره در لغت به معنی «زیبا، خوب روی، خوش صورت، دارای چهره زیبا و قشنگ می باشد» (دهخدا، ۱۳۷۳: ذیل خوش چهره). زیبایی، به دو مفهوم زیبایی مادی و زیبایی معنوی تقسیم می شود و بیشتر بر روی زیبایی معنوی تأکید می شود، اما انسان به کسب زیبایی مادی هم تشویق می شود. زیبایی معنوی چهره با اعمالی مانند نماز و دعا حاصل می شود و زیبایی مادی و ظاهری چهره نیز به صورت طبیعی به وسیله امور مادی به دست می آید. این واژه ها در قرآن کریم، به صورت های مختلف (مانند مصدر و اسم) به کار برده شده و زیبایی به این معنا مورد مدح و ستایش قرار گرفته است؛ مانند: «وَجُودٌ يَوْمَئِذٍ نَاعِمَةٌ» (غاشیه/۸) جمعی دیگر رخسارشان شادمان و خندان است».

عرفی شیرازی نیز از خوش چهره بودن و روی زیبا در تعدادی از غزل ها و در ارتباط غیرکلامی از آن بهره برده است:

صورت حال چون شود، بر تو عیان که همچو سرو ناز تو جنبش از قلم، چهره گشای راز را

(عرفی شیرازی، ۱۳۷۸: ۷)

چو فروزی عالمی را، وه چه کم داری ز حسن چهره زیباست، داری، قامت رعناست، هست
(همان: ۱۲۵)

گر بمیرم بنما چهره به من روز وصال حسرت روی تو حیف است که از دل برود
(همان: ۱۶۵)

بنمای رخ که چهره نمی داند از نقاب چشمی که مست گریه بی اختیار شد
(همان: ۳۲۱)

شاعر علاوه بر اشاره به نورانیت معنوی چهره، از واژه «چهره زیبا» به معنای نیکویی و زیبایی ظاهری چهره نیز استفاده کرده است و معتقد است علائم چهره برخلاف ژست‌ها و حالات بدن، قد و قامت، رخ نمایانند، فرافرنگی و از نظر ارتباطات حالت ارادی هستند:

عرفی در تعدادی دیگر از غزلیات خود از واژه یوسف چهره بودن استفاده کرده است و می‌نویسد:

بر حذر باش که در چه نفتد یوسف دل کاین زمان اهل مدد را گذری بر چه نیست
(همان: ۱۴۶)

از سفر می آیی و تاراج عزت کرده ای کاروان حسن یوسف نیز غارت کرده ای
(همان: ۵۵۰)

همان‌طور که از ابیات بالا پیداست، اساساً در باره شرح حالت‌های چهره مانند یوسف چهره بودن معشوق اشاره دارد که به تنهایی نمونه خوبی برای چهره زیبا و درخشان معشوق در ارتباطات غیرکلامی محسوب می‌گردد.

۲-۳-۲- خنده

از میان تمام حالات چهره، خنده یکی از ارزشمندترین و امیدوار کننده‌ترین حالت‌های چهره انسانی است. خنده از نمودهای چهره‌ای غیرگفتاری و ابزار کمکی زبان بدن می‌باشد. خنده می‌تواند در شرایط گوناگون معانی متفاوت داشته باشد. رضایت، شادکامی و عشرت از مفاهیمی است که از خنده القا می‌شود.

یکی از نیروهای محرکه در ارتباط غیرکلامی غزلیات عرفی «لبخند زدن» می‌باشد که در برخی از غزلیات شاعر به آن اشاره شده است:

آن خنده که دی ساغر جم داشت به خورشید بر جام جم و مجلس کی می کنم امشب

(عرفی شیرازی، ۱۳۷۸: ۳۳)

هر خنده دریچه گشاینده غم است هر انتعاش نایرة قفل ماتم است

(همان: ۷۱)

در محبت لب خشک و دل تر می خندد مست مخمور در این تنگ شکر می خندد

اهل دل خنده زنانه و نمی بیند کس لب این جمع به آیین دگر می خندد

ای کلیم، آتش ایمن، گل مقصود تو، چیست به تمنای محال تو شجر می خندد

(همان: ۲۲۷)

شاعر، خندیدن را به جام جم، امید و امیدواری و ابراز محبت متصل نموده و سخنان رضایت بخش و شاد توأم با خنده را به دریچه گشاینده غم تشبیه نموده است و معتقد است خنده بر لب داشتن، محبت ویژه ای از سوی معشوق است که بر هر آتش اهریمنی فائق می آید و آن را محو می کند.

۲-۳-۳- گریه و غم

غم توأم با گریه، حالت چهره ای خاصی ندارد. غمگینی، یأس، ناامیدی و افسردگی و گریستن با فقدان حالت خاصی در چهره نمایان می شود. عرفی شیرازی در برخی از غزلیات خود از این واژه ارتباط غیرکلامی بهره برده است:

گریه را ذوق است کانر تهمتی باعث نشست و نه یوسف در گریان است یعقوب مرا

(عرفی شیرازی، ۱۳۷۸: ۱۱)

خاموشی من قفل نهران خانه عشق است افسانۀ من گریه مستانه عشق است

(همان: ۶۵)

جهان در مردن دل، گریه و سوز است، عرفی را که گویی در عزای عاشق جانانه می گرید

(همان: ۲۸۱)

شاعر، گریه کردن را نشان از هجران و دوری عشق می داند که به صورت های متفاوت در غزلیات ترسیم شده است و گاهی با رنگ سیاه همراه است و گاهی گریه کردن را به معنای ناتوانی انسان نمی داند، بلکه نشان دردی است که تحمل نمی شود می پندارد. عرفی در فراق و دوری معشوق می نویسد:

از هوس آزادم اما آن چه دل را می گزد اشتیاق یوسفی و گریه یعقوبی است
(همان: ۱۰۳)

خوش آن که حیرتم از جلوه جمال تو باشد هجوم گریه ام از باده وصال تو باشد
(همان: ۲۷۵)

گاهی به یاد سرو قدی، گریه هم خوش است تا کی ز شوق سدره طوبا گریستن
(همان: ۵۲۱)

شاعر هجران و دوری عاشق نسبت به معشوق را دردی لاعلاج می داند که هر عاقلی را دچار ترس و وحشت می نماید و گاهی گریه های بی امانش را از روی شادی وصف ناپایر و رسیدن به وصال معشوق می داند.

۲-۳-۴- خشم

خشم، «با نگاه محکم و ثابت به منبع رنجش، اخم یا ترش رویی و به هم فشردن دندان از کارکردهای غیرکلامی مشخص می شود. در هنگام هجوم خشم، کل بدن به هیجان در می آید». عرفی شیرازی در ۵ غزل از غزلیات خود از واژه خشم استفاده نموده است:

غمگساری در لباس دشمنی محبوبی است خشم و ناز آرایش بیرون و بزم خوبی است
(عرفی شیرازی، ۱۳۷۸: ۱۰۳)

به افسون می کند آلوده درد عافیت بخشم بیا ای مرگ و آزادی ببخش از ننگ افسونش
(همان: ۴۱۰)

دل به خشم از دلبر و من گرم صلح انگیزیم دم مزین ناصح که طوطی بهر شکر می خرم
(همان: ۵۰۳)

شاعر خشم را یکی از حالت های غیرکلامی چهره می داند که اثر پیام های کلامی را تقویت می کند. خشم در پیشانی و اندوه در چهره معشوق را مانع درد عافیت و سلامتی می داند و همواره به دنبال صلح و شادی با معشوق است.

۲-۳-۵- رنگ چهره

۲-۳-۵-۱- سرخ رویی یا گل رخ

یکی از مضامین رنگ چهره در ارتباط غیرکلامی، سرخ‌رویی می‌باشد. تقریباً هر کس با مذاکره و زبان بدن آشنا باشد، بحث زبان چهره و بیان احساسات توسط چهره را شنیده و دیده است. رنگ چهره، به دلیل ویژگی نمایشی و جنبه بصری قابل ملاحظه اش، نقش مهمی را در ارتباط غیرکلامی و افشای هیجانات ایفا می‌کند. سه رنگ اصلی چهره در تعابیر شامل:

الف) زردرویی: در بافت های مختلف با معنایی چون بیمار و ضعیف حال، ترسان و هراسان، غمناک و اندوهگین، محروم و ناامید، شرمسار و خجالت‌زده و نشان عاشق راستین است.
 ب) سرخ‌رویی: با معنی های خشمگین، شادمان، سالم و تندرست، شرم و تشویش.
 ج) سیاه‌رویی: با معنی چون گناهکار و رسوا بسیار مورد نظر شاعران ما بوده است. «معمولاً رنگ زرد و سیاه و لاژوردی، از کارکردهای غیرکلامی برای توصیف هیجان‌های منفی و رنگ سرخ و ارغوانی جهت توصیف و نمایش هیجان‌های مثبت به کار می‌رود» (شفیعی کدکنی، ۱۴۰۱: ۲۲۷).

عرفی شیرازی نیز در زمینه سرخ‌رویی عاشق می‌نویسد:

گل گل فتاده پرتورویت در انجمن
 این بزم عیش نیست، گلستان فتنه است
 (عرفی شیرازی، ۱۳۷۸: ۱۰۱)

چون گل رخسار او، ز آتش می برفروخت
 شمع شبستان گداخت، رنگ گلستان
 شکست

(همان: ۱۱۵)

گلرخان محنت نایافت پیشابند مگر
 یک نفس چاک ببینند گریبانی چند
 (همان: ۱۹۸)

شاعر معتقد است چهره سرخ و گل افتاده دلیل بر عیش و نوش نیست، بلکه خوش‌دلی و پیروزی را برای عاشق به ارمغان می‌آورد و نشان دهنده شادمانی و سلامتی عاشق و معشوق می‌باشد.

۲-۳-۵-۲- زردرویی

زردرویی، در لغت به معنی «شرمسار و شرم‌منده بودن» می‌باشد (دهخدا، ۱۳۸۸: ۳۹۱). عرفی شیرازی بارها از واژه زردرو استفاده کرده است. لذا شاعر در غزلیات خود اینچنین بیان می‌دارد:

از فسون عافیت بر می فروزم روی زرد
 در مزاج من بخار دوزخ و افسون یکی است
 (عرفی شیرازی، ۱۳۷۸: ۱۰۸)

کی بر اهل کرم روی طلب زرد کنیم ما که از جرعة جام کرم افروخته ایم
(همان: ۴۳۵)

می نوشم و گلگون شوم و بیهوده خندم تا از غم دنیا رخ من زرد نـدانی
(همان: ۵۶۳)

عرفی معتقد است انسان هایی که از خوردن می (غیر معنوی) چهره شان گلگون می گردد و همواره در عیش و نوش و سرور و شادی بسر می برند، هرگز رنگ و رخسار زردگون خود را در برابر معشوق نمی بینند و از این عمل شرم آور دست نمی کشند.

۲-۳-۵-۳- سیاه رویی

سیاه رویی «در اثر حالت رسوبی و بی آبرویی در انسان ها ظاهر می گردد» (دهخدا، ۱۳۸۸: ۲۵۵).

شاعر در ارتباط با سیاه رویی در کارکردهای غیرکلامی می نویسد:

ای روی غم سیاه که از شرم گریه ام بر پشت پا دوخته چشم سیاه را
(عرفی شیرازی، ۱۳۷۸: ۲۱)

عمرها شد کز جحیمم در بهشت آورده اند وز غبار ظلمت عصیان سیه رویم هنوز
(همان: ۳۷۸)

عرفی شیرازی معتقد است در ارتباط غیرکلامی، سیه رویان کسانی هستند که ظلمت و سیاهی درون شان به بیرون سرایت نموده و آنها را سیه چهره نموده است و این روسیاهان همواره غرق در عذاب و فلاکت و عصیان هستند.

۳- بحث و نتیجه گیری

ارتباطات، یکی از مهم ترین فعالیت های بشری است که انسان را قادر می سازد خواسته ها و نیازهای خود را به دیگران انتقال دهد و افکار و تمایلات آنان را دریافت کند. ارتباط غیرکلامی؛ یک بخش طبیعی و ضروری ارتباط است. با نگاهمان، علاقه، تحسین، حقیقت، عشق، پذیرش، امید، اعتماد، نفرت، تحقیر و... را به دیگران منتقل می کنیم. ارتباط غیرکلامی با تماس چشمی، حالات بدنی و زبان تن و حرکات چهره و به طور کلی هر پیام و معنایی گفته می شود که فرد از طریق بدن ابراز می کند. قسمت مهمی از غم موجود در غزلیات عرفی شیرازی، غم عشق است که بسیاری از حرکات بدن و ارتباطات

غیرکلامی در آن نهفته است. چون وی معتقد است که جای مهر و وفا در دل غمگین است و مکیدن لب عشق را از شدت غم نشسته بر دلش می‌داند. عرفی، سرشتی عاشقی دارد. عاشق حُسن است و حُسن، عشوه، و کرشمه یکی از تعابیر پربسامد غیرکلامی غزلیات شاعر می‌باشد. عرفی، شاعری است که در مصادیق حواس معنوی و اموراترذعی افکار و اصطلاحات عرفانی را با مضامین عاشقانه درآمیخت. او در یک ضلع مثلث شعر غنایی و تعلیمی و قلندری، در کنار عطار، مولوی و سنایی جای دارد.

از طرفی، ارتباط تنگاتنگ شعر و موسیقی، موضوعی انکارناپذیر عرفی شیرازی است که عموم اهل فرهنگ و هنر، به ویژه ادبا و موسیقی‌دانان به آن باور دارند، گویی این دو هنر آسمانی، از یک جایگاه برخاسته اند تا زیبایی‌ها را به آدمی بنمایانند و ضمن تلطیف روح، او را در رسیدن به کمال و درک جمال خداوندی یاری کنند. شعر و موسیقی، زبان دل و احساس اند و بی‌گمان آنچه از دل خیزد لاجرم بر دل نشیند و همچنین است نثرهای فصیح و دلنشین. وجود آدمی از جسم خاکی و نفس افلاکی ترکیب یافته است. شعر تسلی بخش ناکامی‌ها و موسیقی مونس و غمخوار دوران تنهایی‌ها و سختی‌ها و بدبختی‌های بشر بوده است.

عرفی شیرازی، مضامین و مطالب گذشتگان را به طریقه خود بازآفرینی می‌کرد و از آنجا که به دنبال معنی بیگانه و نوگرایی بود، تصاویر و مضامین مختلف را به صورت‌های متنوع و پیچیده تفسیر و معنی می‌کرد و به همین دلیل ظرافت و هنجارگریزی زبانی و معنایی در این دوران به اوج خود رسید. به کارگیری ترکیبات فشرده و اضافی در اشعار عرفی، بسامد بالایی داشته و این گونه ترکیبات در حوزه نوآوری و خیال‌پردازی، برجستگی خاص سبکی در اشعار او به شمار می‌رود.

در پاسخ به سؤال اصلی پژوهش مبنی بر این‌که: مصادیق اصلی ارتباط غیرکلامی غزل‌های عرفی شیرازی کدامند؟ باید گفت عرفی شیرازی با استفاده از ظرفیت‌های غیرکلامی زبان بدن، از حرکات و اشارات مختص چهره و رفتار چشمی، سر و صورت، چهره، دست و پا، کمر، عشق، نمادها و برخی صفات مختص به آنها به انتقال معنا و ترسیم فضای عاطفی پرداخته است. این نتایج نشان می‌دهد؛ ارتباطات غیرکلامی در غزل‌های عرفی شیرازی، با توصیف مفاهیمی نظیر: ویژگی‌های رفتاری، پرداختن به اجزاء ظاهری بدن بازتاب یافته است و کارکرد ارتباطات غیرکلامی زبان بدن در غزلیات عرفی شیرازی کمتر از اهمیت و کارکرد ارتباطات زبانی نیست و از بین همه ارتباطات غیرکلامی در غزل‌های عرفی شیرازی،

مصادیق اصلی ارتباطات غیرکلامی عبارتند از: ۱- حرکات و اشارات بدن ۲- ارتباط چشمی و ۳- حرکات و حالات چهره.

در یک جمع بندی کلی بایستی اذعان داشت غزلیات عرفی شیرازی از نظر سبکی در محدوده سبک هندی قرار می‌گیرد؛ اما نمی‌توان او را یک شاعر تمام و کمال متعلق به سبک هندی به‌شمار آورد. وی در غزلیاتش بیشتر تحت تأثیر سبک عراقی بوده و از مضامین و محتوای آن استفاده کرده است. او از جمله شاعرانی است که از مضمون و گفتار پیشینیان دست کشیده و طریقی تازه را آغاز کرده است. در واقع جریان «تازه‌گویی» یا همان جریان معروف به سبک هندی بدو استواری یافته است و در میان متقدمان عصر صفوی، او موفق‌ترین شاعری است که به این شیوه رسمیت بخشیده به گونه‌ای که می‌توان وی را از مخترعان طرز تازه دانست. حس آمیزی، اسلوب معادله، تشبیهات دور از ذهن که از خصوصیات سبک هندی است در غزلیات وی بسامد بالایی دارد و از دیگر خصوصیات آن استفاده از قافیه‌های تکراری در یک غزل، ردیف‌های طولانی، ایجاز بیت‌های مردف، اجتناب از اوزان نادر در غزلیات عرفی دیده می‌شود. پیام‌های غیرکلامی در غزلیات عرفی شیرازی، نشانه‌هایی برای شخصیت‌آفرینی و شناسایی شخصیت، معرفی شخصیت‌ها، روابط میان‌فردی، موقعیت‌های روانی، اثبات، زمان و فرهنگ خاص‌شان هستند. یکی از عناصر غیرکلامی در غزلیات عرفی حرکات و حالات چهره شامل: گریه، خنده، زبان گرفتن و سایر حرکات چشم می‌باشد. در میان اندام‌ها، چشم‌ها در انتقال احساسات بسیار مؤثرند و حالت‌های چشم و ابرو و صورت، خیلی از مفاهیم را منتقل می‌کنند. روابط غیرکلامی عاشقانه در غزل‌های عرفی به جایگاه و قدرت معشوق و عاشق، نوع غزل و انتخاب سبک بیان روایی و غیرروایی و نیت طرفین برقرار می‌شود. ارتباط غیرکلامی معشوق به صورت حسی و تصویری است. رویکرد گسترده عرفی-شیرازی به تصویرسازی از حرکات و نشانه‌های رفتاری می‌تواند به جلب توجه مخاطب و ایجاد زمینه‌های بازاندیشی در کنش‌های غیرکلامی؛ بهره‌گیری از معانی و مفاهیم کنش‌های غیرکلامی برای نمایش ریشه‌های فرهنگی و اجتماعی؛ واقع‌نمایی شخصیت‌ها و ترسیم کیفیت ارتباطات غیرکلامی در انتقال فضای عاطفی منجر گردد.

فهرست منابع

قرآن کریم.

- آزادی، سکینه؛ شوهانی، علیرضا وشوکتی، آیت. (۱۴۰۱). «نشانه‌شناسی عناصر ارتباطات غیر کلامی در رمان‌های منزل بورقیه از ایناس العباسی و شب ناسور اثر ابراهیم حسن‌بیگی». کاوش‌نامه ادبیات تطبیقی، ۱۲(۲)، ۲۴-۱.
- اثباتی، بهروز. (۱۳۸۹). مبانی ارتباطات. تهران: ساقی.
- اولادی قادی‌کلامی، افسانه و پارسایی، حسین. (۱۴۰۰). «تحلیل ارتباطات غیرکلامی در منظومه غنایی خسرو و شیرین». زبان و ادب فارسی، ۱۳(۴۸)، ۶۲-۹۹.
- پارسایی، محبوبه و عباسی، نسرين. (۱۴۰۲). «بررسی و تحلیل ارتباطات غیر کلامی در شعر احمد مطر». پژوهش در آموزش زبان و ادبیات عرب، ۱۵(۱)، ۱۶۸-۱۴۷.
- پیز، آلن. (۱۴۰۲). زبان بدن؛ ارتباط غیر کلامی: راهنمای تغییر زبان بدن. ترجمه سمیرا ابادری قره بلاغ، تهران: هورمزد.
- داس زرین، جمشید؛ اسکویی، نرگس و داداشی، حسین. (۱۴۰۲). «فرایند ارتباطات غیرکلامی در مراثی خاقانی». پژوهشنامه ادب غنایی، ۲۱(۴۰)، ۵۸-۴۱.
- دهخدا، علی اکبر. (۱۳۸۸). لغت‌نامه دهخدا. تهران: دانشگاه تهران.
- ریچموند. ویرجینیا. (۱۴۰۲). رفتار غیرکلامی. ترجمه فاطمه سادت موسوی، تهران: دانژه.
- شفیعی کدکنی، محمدرضا. (۱۴۰۱). موسیقی شعر. تهران: آگاه.
- شفیعی کدکنی، محمدرضا. (۱۴۰۰). شاعر آینه‌ها. تهران: آگاه.
- صبوری، نرجس بانو و ذبیح‌نیا عمران، آسیه. (۱۳۹۷). «بررسی مفهوم‌سازی‌های «چشم» در غزلیات حافظ از دیدگاه شناختی». پژوهش‌نامه نقد ادبی و بلاغت، ۷(۲)، ۱۳۴-۱۱۵.
- عبدالله‌پور، فاطمه؛ تسلیمی، صفا؛ فلاح، علی و عرب، زهره. (۱۴۰۲). «تحلیل معناشناختی روابط غیرکلامی در غزل‌های سنایی». پژوهش‌نامه مکتب‌های ادبی، ۷(۲۱)، ۱۸۴-۱۶۶.
- عرفی شیرازی، جمال‌الدین سیدی. (۱۳۷۸). دیوان (غزلیات). به تصحیح محمد ولی‌الحق انصاری، تهران: دانشگاه تهران.
- فردوسی، ابوالقاسم. (۱۴۰۲). شاهنامه فردوسی. تهران: قطره.
- فرهنگی، علی اکبر. (۱۴۰۲). ارتباطات انسانی. تهران: رسا.
- لیتل‌جان، استفان. (۱۳۹۹). تئوری‌های ارتباطات انسانی. ترجمه علی رستمی، تهران: روزنه.
- محسنیان‌راد، مهدی. (۱۳۹۹). ارتباط‌شناسی. تهران: سروش.
- محمدنژاد عالی زمینی، یوسف؛ رضایی، رمضان و علی اکبری، پریناز. (۱۳۹۹). «تحلیل مقایسه‌ای ارتباط غیرکلامی در شعر کلاسیک فارسی و عربی». پژوهش‌های بین‌رشته‌ای ادبی، ۲(۴)، ۲۹۴-۲۷۴.

References

Holy Qoran

- Abdollahpour, F. , Taslimi, S. , Fallah, A. , & Arab, Z. (2023). Non-Verbal Relations in Sanai's Lyrics. *Research Journal of Literacy Schools*, 7(21), ۱۶۶-۱۸۴. [In Persian]
- Azadi, S., Shohani, A., & Shokati, A. (2022). Semiotic Study of Non-Verbal Communicative Elements in the Novels of Bouraghiba House by Ines Abbasi, and Shabe Nasoor by Ibrahim Hassanbeigi. *Research in Comparative Literature*, 12(2), 1-24. [In Persian]
- Daszarrin, J. , Oskouie, N. and Dadashi, H. (2023). The process of non-verbal communication in Khaghani's elegies. *Journal of Lyrical Literature Researches*, 21(40), 41-58. [In Persian]
- Dehkhoda, A. A. (2009). *Dehkhoda Dictionary*. Tehran: University of Tehran. [In Persian]
- Esbati, B. (2010). *Fundamentals of Communication*. Tehran: Saghi. [In Persian]
- Ferdowsi, A. (2023). *Shahnameh*. Tehran: Ghatreh. [In Persian]
- Farhangi, A. A. (2023). *Human Relations*. Tehran: Rasa. [In Persian]
- Littlejohn, S. (2020). *Theories of Human Communication*. Translated by Ali Rostami, Tehran: Rozanha. [In Persian]
- Mohammad Nezhad Ali Zamini, Y. , Rezaei, R. and Ali Akbari, P. (2020). A Comparative Study of Non-Verbal Communication in Ancient Persian and Arabic Poetry. *Literary Interdisciplinary Research*, 2(4), 274-294. [In Persian]
- Mohsenianrad, M. (2020). *Communication*. Tehran: Soroush. [In Persian]
- Oladi Ghadikolaei, A., and Parsaei, H. (2021). Analysis of Nonverbal Communication in the Lyrical System of Khosrow and Shirin. *Persian Language and Literature*, 13(48), 62-99. [In Persian]
- 'Orfi Shirazi , J. (1999). *Divan (Ghazals)*. Edited by Mohammad Vali-ul-Haq Ansari, Tehran: University of Tehran. [In Persian]
- Parsaie, M., and Abbasi, N. (2023). A Study and Analysis of Nonverbal Communication in Ahmad Matar's Poetry. *Research in Arabic Language and Literature Teaching*, 5(1), 147-168. [In Persian]
- Pease, A. (2023). *Body Language; Nonverbal Communication: A Guide to Changing Body Language*. Translated by Samira Abazari Ghareh-Bolagh, Tehran: Hoormozd. [In Persian]
- Richmond. V. (2023). *Nonverbal Behavior*. Translated by Fatemeh Sadat Mousavi, Tehran: Danzheh.
- Sabouri, N. and Zabihnia Omran, A. (2018). The Study of "Eye" Conceptualizations in Hafiz's Sonnets from a Cognitive Point of View. *Journal of Literary Criticism and Rhetoric*, 7(2), 115-134. [In Persian]
- Shafi'i Kadkani, M.R. (1401). *Poetry Music*. Tehran: Agah. [In Persian]

Shafi'i Kadkani, M.R. (2021). *Poet of Mirrors*. Tehran: Agah. [In Persian]

